

В.В. БУТ

Запорізька державна інженерна академія, Запоріжжя

МІЖПАРАДИГМАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ

В статті дається аналіз міжпарадигмального характеру дослідження людської деструктивності, що представляє собою соціальний феномен, та застосування до аналізу людської деструктивності метафізичного, антропологічного, синергетичного і постмодерністського підходів, які дають можливість розглядати людську деструктивність як складне і суперечливе явище, представлене в його амбівалентності, та в різноманітних формах її вираження.

Ключові слова: міжпарадигмальний характер, людська деструктивність, метафізичний підхід, антропологічний підхід, синергетичний підхід, постмодерністський підхід, амбівалентність

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Міжпарадигмальний характер людської деструктивності потребує включення у теоретичну частину дослідження базових аспектів антропологічного, метафізичного, онтологічного, постмодерністського і синергетичного підходів. **Перший із них – антропологічний** як провідний напрямок і головний зміст культури ХХ століття, який найбільш повно втілює ідеї, пов'язані з реалізацією людського як особливого феномена реальності, що базується на метафізиці як базовій парадигмі філософствування. Антропологічний підхід диктується зміщенням у ХХ ст. основного питання філософії у сторону філософсько-антропологічної проблематики, і, перш за все, проблеми людини, пов'язаної з аналізом процесу індивідуалізації і становленням людської індивідуальності у ході індивідуального людського буття, з однієї сторони, і евристичними можливостями сучасної форми метафізики, з іншої, так як саме метафізика, щоб не залишитися у руслі приватних визначень і концепцій людини здатна піднятися над окремими об'єктами і об'єднати їх.

Другий базовий аспект теоретичної основи дослідження складають ідеї, розроблені найбільш визначними представниками **постмодерністського напрямку**. При цьому постмодернізм дозволяє виробити новий погляд і пояснити деякі складні і неоднозначні прояви людської реальності. Ми вважаємо необхідним можливим світоглядно і методологічно об'єднати метафізику і постмодернізм, незважаючи на протилежність характерних для них установок і висновків, для чого приймаються спроби віднайти точки їх дотику з метою побудови концепції основ і форм виявлення людської деструктивності. У якості додаткової світоглядної установки як третього базового конструкту теоретичної основи

виступає ідея нестабільності як констатуючого начала буття, детально розробленого **в синергетичному методі**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор.

Однією з перших філософських праць не тільки в Україні, але й на теренах колишнього СРСР була монографія І.С. Добронравової “Синергетика: становление нелинейного мышления” (Київ: “Либідь”, 1990). Неабиякий інтерес у фахівців з соціології та соціальної філософії викликала монографія І.М. Предборської “Мінливість, соціум, людина” (Суми: “Слобожанщина”, 1995). Привертає увагу часопис “Психоенергетика на границе философии, естествознания, медицины и гуманитарных наук. Проблемы и перспективы”, що видається в Одесі за редакцією І.В. Єршової-Бабенко. У 2001 р. вийшли монографії В.О. Цикіна “Философия самоорганизации сложных систем” (Суми, СДПУ ім. А.С. Макаренка) (див.: Nova книга, 2001, №3-4, с. 6) та монографія В.Й. Сугакова “Основы синергетики” (Київ: Обереги, 2001) (див.: Nova книга, 2001, №3-4, с. 39). Не залишиться поза увагою фахівців різних галузей знань монографія О.В. Чалого “Синергетичні принципи освіти та науки” (Київ, 2000, 253 с.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація

Аналіз людської деструктивності потребує вибору таких методів дослідження, які найбільш повно змогли б виявити специфіку людської деструктивності та ті її аспекти, що виокремлено для спеціального аналізу. Методи дослідження будуть базуватися на трьох підходах – діалектико-рефлексивного, онтологічно-меафізичного і неконструктивного. Діалектико-рефлексивний підхід допомагає виявити відкритий характер людської деструктивності, взаємодоповнюваність відносин тотожності і відмінності, керування і підпорядкування людського і позалюдського, конструктивного і руйнівного (деструктивного) у єдиному феномені людської деструктивності. Він також окреслює і тотожність і відмінності метафізики і постмодернізму як двох протилежних парадигм філософії, у рамках яких торкаються питання пов'язані з людською деструктивністю як феноменом реальності, а також визначає статус людської деструктивності у системі філософських понять.

Мета роботи – аналіз людської деструктивності в контексті аналізу основ і форм виявлення, у контексті яких вона найбільше повно виражена у своїх прямо протилежних тенденціях – негативній і позитивній.

Задачі дослідження – розглянути світоглядні засади феномена людської деструктивності в діалозі метафізики і постмодернізму; дати базове (висхідне) визначення сутності людської деструктивності і виявити її методологічне значення для аналізу специфічно людських феноменів; здійснити типологізація основ людської деструктивності, зокрема, проаналізувати онтологічні і антропологічні засади; проаналізувати деструкцію людської деструктивності як негативного варіанту людської

деструктивності; встановити особливості смислу життя як позитивної форми людської деструктивності.

Об'єктом дослідження виступає людська деструктивність як соціальний феномен.

Предмет дослідження – соціально-метафізичний і антропологічний аналіз проблеми людської деструктивності, що передбачає розгляд її фундаментальних засад у бутті і природі людини, на основі яких формуються різноманітні форми її виявлення.

Обговорення проблеми

Світоглядні засади визначення людської деструктивності. Тема людської деструктивності виникає у філософії в епохи нестабільності людського світовідношення як основи буття людини у світі і являється віковичною проблемою філософії, яка розмежовує буття людини на буття як таке і людську свободу. Вона являється показником не гарантованості людського буття, його невизначеності, незавершеності, неоднозначної результативності, постільки заснована не стільки на онтологічно даному, вічно існуючому, запрограмованому, стабільному бутті, стільки на змінному, динамічному, часто не передбачуваному плинному людському бутті. Будучи найбільш актуальною сучасної філософії, проблема людської деструктивності зачіпає питання, пов'язані з перебуванням людини у світі, його природою і сутністю, формуванням і самореалізацією в бутті, зачіпаючи усвідомлення істинно людських основ і пріоритетів, адекватність і неадекватність, цілісність і «розірваність» людини як унікальної і неповторної істоти. Тільки у XX столітті було поставлено вирішення проблеми людської деструктивності, яка набула небачених розмірів і перетворилася у глобальну проблему сучасності. Крім того, людська деструктивність виявилася об'єктом уваги і точкою пересічення багатьох основоположних філософських напрямків сучасності, кожний з яких по-своєму світоглядно зорієнтований на розуміння специфіки даного феномена. Саме ому й виникає необхідність «розібратися» в існуючих на даний момент підходах до аналізу людської деструктивності, виявити ті аспекти, які в них відрефлексовані, і дати висхідне базове визначення людської деструктивності. Першим дослідником, який започав аналіз людської деструктивності був Е.Фромм, який розробив **цілісну концепцію людської деструктивності**, засновану на сполученні ідей психоаналізу і марксизму. У темі людської деструктивності Е.Фроммом вирішено декілька проблем. Перш за все, це проблема людської деструктивності як однієї з форм агресивності, типологізація агресивності з врахуванням її розподілу на доброякісну і злоякісну форми, а також проблема основ людської деструктивності – буттєвих (онтологічних) та антропологічних, що заключаються в специфічно людській природі. Під людською деструктивністю Е.Фромм розуміє певний шлях вирішення екзистенційних проблем, що вибираються людиною з двох можливих – конструктивного шляху і деструктивного. Своєрідність позиції Е.Фромма заключається тому, що людська деструктивність визначально позбавлена біологічну, має

виключно соціальний характер і пов'язується з людськими пристрастями, прискореними у сформованому у процесі життя характері, що виступає у якості «другої натури людини», «людського еквівалента тваринному інстинкту» (Е.Фромм) як відносно постійна система всіх не інстинктивних потягів (устремлінь та інтересів), які пов'язують людину з соціальним і природним світом. Як протилежність конструктивності, деструктивність представляє собою негативний потенціал людини, синонім жорстокості.

Між тим, Е.Фромм ототожнює людську деструктивність з агресивністю, віддаючи останній пріоритет у розумінні специфіки людської деструктивності. На думку Е.Фромма, **людська деструктивність є тільки однією з форм агресії**, а саме – злаякісна, біологічно невиправдана і сприяюча руйнації життя. Таким чином, агресивність являється зумовлюючим поняттям людської деструктивності, а людська деструктивність визначається через агресивність. Цю позицію Е.Фромма слід вважати слабкістю позиції у дослідженні даного феномена, по-перше, необґрунтовано звужуючу об'єм поняття деструктивності, а, по-друге, значно понижуючу евристичний потенціал людської деструктивності. Друга проблема, яка являється заслугою дослідника, – це проблема основ людської деструктивності, які заключаються в амбівалентності (подвійності) людського буття і природи людини, що витікає з неї. Екзистенційна суперечливість людини, яка виражається в одночасній належності до світу природи і протистоянні їй (дихотомія між інстинктами і свідомістю) постійно приводить до порушення її внутрішньої рівноваги, перетворюється на непідконтрольну розуму силу, що й робить людину здатною на непередбачувані, у тому числі деструктивні вчинки. Навіть відносна стабільність, що виникає завдяки культурі, не вивільняє людину від роздвоєності, а заставляє шукати шляхи рівноваги. Проте шлях пошуку рівноваги є тернистим і може привести як до регресу і тупика, так і до прогресу і досягнення рівноваги.

Така ситуація називається Е.Фроммом екзистенційним конфліктом людини, яка здатна породжувати особливого роду психічні проблеми. Вони у всіх людей є однаковими, направлені на подолання свого страху, ізольованості, безпорадності і покинутості у світі та пошук нових форм зв'язку зі світом з метою досягнення безпеки і спокою. Таким чином, причини екзистенційних потреб приховуються в умовах людського існування і специфічно людської природи. Кожна з екзистенційних потреб може бути задоволена різними способами, які залежать від суспільного положення людини і проявляються у різноманітних пристрастях (любові, ніжності, справедливості, незалежності, правді, - з однієї сторони, і в жорстокості, ненависті, садизмі, мазохізмі, деструктивності, нарцисизм, - з іншої). Відмінності між людьми заключаються в цих пристрастях, які укорінені у характері, і детерміновані різними суспільними умовами. Сам спосіб задоволення екзистенційних потреб, до яких відносяться потреби у прив'язаності (єднанні, ідентифікації), потреба у трансценденції (реалізація творчих здібностей), потреба в укріпленні коренями (ціннісні орієнтації), Міжпарадигмальний характер дослідження людської деструктивності

потреба в об'єкті культу чи поклоніння можуть бути конструктивними чи деструктивними, що залежить від характерологічних пристрасей, які представляють собою не окремі риси особистості, а сукупність рис (синдром), що появляються у конкретних людей у певних пропорціях. «Життєстверджуючий синдром» (біофілія) являється виявленням продуктивної спрямованості особистості і включає в себе любов, солідарність, справедливість і розсудливість. «Синдром ненависті до життя» (некрофілія) визначає руйнуючу спрямованість особистості і об'єднує садомазохізм, деструктивність, жадобу, нарцисизм. Згідно з Е.Фроммом, у людини завжди є дві реальні можливості: або залишитися у своєму розвитку і стати «екзистенційним відступником», перетворившись у аморальну істоту, якій не вдалося стати тим, ким вона могла б стати відповідно своїх екзистенційних здібностей, або повністю розвернути свої здібності і перетворитися у творця, самоактуалізуватися.

Отже, умовою реалізації екзистенційних потреб і подолання тим самим екзистенційного відступництва виявляється єдністю соціально зумовлених характеристик людського буття і внутрішніх параметрів розвитку людської природи, яка знаходиться у процесі свого становлення. Згідно з Е.Фроммом, **деструктивність** – це паралель по відношенню до біофілії, а альтернатива їй. Людська деструктивність – це результат неблагоприємних соціальних відносин і відзив на руйнацію нормальних умов людського буття, набута якістю людиною, що заснована на руйнівних пристрасях, деформованих устремліннях і потягах, коли людина не може реалізувати свої екзистенційні потреби. Ці злоякісні тенденції здатні виходити за межі, кордони поточної доцільності і потреби індивіда і впливати не тільки на життя конкретної людини, але й на життєдіяльність народів і держав, суспільства в цілому. У цьому і заключається можлива і дійсна загроза як окремих форм людської деструктивності, так і людської деструктивності в цілому. Таким чином, Е.Фромм негативно характеризує **деструктивність** наділяє її негативними і суперечливими життю і творчості рисами, вбачає в ній джерело занепаду і деградації людського, що приводить людину до загибелі. Для нього людська деструктивність не має позитивного змісту, її основи являються буттєвими і антропологічними, тобто криються в умовах людського буття і специфічно людській природі.

Інакше розглядається людська деструктивність в ситуації протистояння **метафізики і постмодернізму** як двох протилежних парадигм сучасної філософії. **На думку постмодерністів**, до сутності просунутися неможливо, так як на шляху до неї стоїть мова, яка заважає приймати реальність, вона завжди виявляється не тільки непізнаною, але й принципово непізнаною. Це означає, що сутність взагалі відсутня, і від її пізнання слід відмовитися, так як це даремно. З точки зору метафізики, пізнання сутності можливо, сутність цілісна і може бути адекватно досліджена, пізнана, пояснена і зрозуміла, незважаючи на те, що для повного і адекватного виявлення сутності є перепони як зовнішні по відношенню до неї, так і внутрішні, що лежать в самій її основі. Що являє собою людська

Бут В.В., 2011

деструктивність? Це питання про те, що являє собою буття як присутність людської деструктивності у бутті. В залежності від парадигми людської деструктивності також є двояким. В постмодерністській парадигмі буттям володіє тільки мова, яка виконує функції творця реальності, яка здійснює свою владу через посередництво різноманітних, у тому числі репресивних мовленнєвих дій. Людська деструктивність тут існує як нескінченна мовленнєва гра власних сутностей, які не стільки є багатозначними по самій своїй природі, стільки набувають своєї багатоманітності у самому ході мовленнєвої гри. З очки зору вчення про цілісність (метафізики) буття представляє собою фундаментальну основу існування конкретно-певних сутностей як реально існуюча, стабільна, самостійна, об'єктивна, вічна і безкінечна субстанція, яка включає в себе все суще. Таким чином, буття виступає гарантом існування, тобто реальністю, яка лежить за межами людського досвіду, яка не залежить ні від людини з її свідомістю, ні від людства, але завдяки якій тільки і можливе все існуюче, у тому числі присутність людини у світі.

Що є людська деструктивність як деяка сутність? Тут акцент ставиться на формулюванні визначення реальності як деяка сутність. Тут акцент ставиться на формулюванні визначення реальності, до якої приймається даний термін. Визначення – це установка на грані використання даного терміну (поняття). Постмодерністський спосіб мислення, що наголошує на визначальній відсутності будь-яких кордонів будь-яких явищ дійсності, стверджує повну, абсолютну свободу використання, інтерпретації, тлумачення понять і термінів, що використовуються для визначення реальності. Метафізика використовує визначення у якості першочергових цеглинок у конструюванні будь-якої концепції, направленої на втілення досліджуваного предмета в його цілісності. Виявившись на пересіченні метафізики і постмодернізму, поняття «людської деструктивності» фактично поєднує у собі два поняття – «людина і «деструктивність». У сучасній філософії кожне з цих понять вивчає окремими філософськими напрямками, протилежними по своїм світоглядним установкам. Людина являється предметом дослідження, що спирається на метафізику філософської антропології, яка свідчить про нього як про цілісність, що представляє собою конкретну вседність «тіло-душа-дух». У свою чергу деструктивність (суб'єктивна децентрованість) як джерело деструкції, реконструкції є світоглядна основа постмодернізму. Дану ситуацію слід розглядати двояким чином: або термін «людська деструктивність» представляє собою поєднання не поєданого, постільки сполучає у собі поняття, що розглядаються протилежними парадигмами, і тому поза цих рамок не можуть бути адекватно осмисленими, або слід розглядати людську у якості проблеми, що має світоглядні основи як у постмодернізмі, так і у філософській антропології. На наш погляд, у першому випадку поняття «людської деструктивності» являється «мовленнєвою грою», а у другому може і повинно стати предметом філософської рефлексії. Більше того, розуміння феномена людської Міжпарадигмальний характер дослідження людської деструктивності

деструктивності може бути основане не стільки на розумінні кожного з явищ, які в нього входять, стільки на розумінні того, як і при яких умовах, як і чому вони поєднуються в конкретну єдність.

Протиріччя висхідних парадигмальних установок метафізики і постмодернізму є невирішеними. Тому виникає питання про те, якої парадигми дотримуватися у побудові **власної концепції людської деструктивності**. Незважаючи на те, що це являється проблемою особистісного вибору дослідника, особливо у філософії, постільки філософія – це завжди особистісне, суб'єктивне і, отже, суб'єктивне знання, необхідно цю позицію обґрунтовувати. Між тим, «розмивання» і будь-яких кордонів, втрата цілісного бачення реальності, визнання хаосу і безосновності єдиними основоположними і конструюючими буття характеристиками, являються деструктивними в своїй основі і не можуть бути визнані у якості істинних конструктів сучасного світогляду. У своєму аналізі людської деструктивності і побудови її концепції ми вважаємо філософськи коректним спиратися на метафізику як вчення про цілісність. Нам імпонує устремління метафізики дати цілісну картину реальності, виявити базисні основи досліджуваних явищ. Це тим більш важливо, що метафізика не залишається у руслі раз і назавжди встановлених постулатів, так як вона представляє собою концептуальне запитування про предмет, яке ставить питання про сам суб'єкт запитування. Метафізика завжди враховує два плани реальності – видимий, плинний, рухомий, явлений, часто невловимий, актуалізований як втілення однієї з можливостей, що заключаються в іншому - стійкому, стабільному, невидимому, таємному рівні гарантуючого буття, існуючого лише у безкінечній багатоманітності можливості (можливо все).

Отже, пошук світоглядних основ аналізу феномена людської деструктивності повинен виходити з ідей, **представлених у філософській антропології і філософії постмодернізму**. Крім того, постільки між вказаними парадигмами знаходиться багато сучасних течій – психоаналіз, екзистенціалізм, марксизм, релігійна філософія, структуралізм тощо, які так чи інакше внесли вклад у розгляд проблематики людини і людської деструктивності, які представляють велику різноманітність ідей в осмисленні світоглядних основ визначення феномена людської деструктивності. Аналіз специфіки феномена людської деструктивності логічно розглядати з ідей, представлених у філософській антропології переважно у біологічній її версії, у якій важливим для розуміння сутності людської деструктивності являються деякі базисні для самої філософської антропології положення. Одночасно вона заклала і основи розуміння самого феномена людської деструктивності, встановила її пріоритетність у розумінні природи і сутності людини. Перш за все, до таких відноситься уявлення про людину як «недостатню», «незабезпечену», яка «випала з природи», визначально недосконалої у різних відношеннях істоти. У М.Шелера людська деструктивність витікає з концепції принципового безсилля духу, заснованого на визнанні людини у якості «зустрічі» «пориву»

як вітального ядра і «духу». У Г.Плесснера основою людської деструктивності являється теорія позиціональності людини (опосередкованості відношення людини до світу), згідно з якою позиція людини у світі на відміну від рослини і тварини як ланцюгів органічного ексцентрична (ексцентрична, тобто поза центром, проза-центрична), що дозволяє йому не просто жити, а «прокладати своє життя».

А.Гелен виходить з «уразливості» як біологічної неспеціалізованості і непристосованості людини. Уже морфологічно людина визначається головним чином недоліками, які позбавляють його надійної пристосованості до певного середовища. Агресивність як природну вроджену властивість людини розглядає К.Лоренц, диференціюючи її на міжвидову і внутрішньовидову. Перша важлива для виживання і бережіння виду, друга, хоча також і слугує збереженню виду, являється основою війни як фактору відбору, яка є особливо загрозливою для людини. Історія людства, згідно з К.Лоренцом, є історія внутрішньовидової боротьби. Таким чином, людська деструктивність є специфічно людський феномен; як аспект людської природи вона є породження «зустрічі» у людини двох протилежних начал – вітальності і духу; виникнення людської деструктивності пов'язано з особливою позицією людини у світі, відмінної від позиції, що займається рослинами та іншими живими істотами як ланцюгами органічного і являється подвійною – ця позиція ексцентрична, проте означає не повний розрив центрації, а здатність піднятися у бутті над собою і «вести своє життя». Така позиція у світі приводить до появи специфічно людської якості – світовідкритості, здатності до дистанціювання відносно оточуючого середовища, творення світу навколо себе; реалізація цих специфічних якостей людини потребує дії, яка може бути пов'язана з певним насиллям, агресивністю, руйнацією людини у відношенні оточуючого світу. Отже, «незабезпеченість» людської природи і особливе положення людини у світі (ексцентричність) приводить до формування у ньому специфічно людської здібності, що дозволяє їй освоювати світ і розпоряджатися ним за своїм власним баченням. Іншим світоглядним, хоча і не філософським, джерелом розуміння людської деструктивності являється **психоаналіз**, постільки саме завдяки йому людська деструктивність стала предметом філософського світоглядного осмислення. У центр своїх досліджень психоаналіз поставив не проблему людини, чи проблему його цілісності, як філософська антропологія, а саму людську деструктивність як фактор, що знаходиться в основі людського, визначаючого специфіку буття і заважаючого досягненню цілісності. У класичному психоаналізі першим це зробив З.Фрейд, який відобразив свої уявлення про людську деструктивність у трьох теоріях: 1) про ерос і танатос; 2) про психосексуальні стадії розвитку; 3) про психологічний захист та його форми. Людська деструктивність стає у З.Фрейда складовою частиною особистості (істотний аспект деструктивності); фактором, що обмежує розвиток особистості (негативний аспект деструктивності), і способом рівновагомості і стабілізації відносин людини і світу (позитивний аспект деструктивності).

Міжпарадигмальний характер дослідження людської деструктивності

Дослідженням так званої «тіні» як центра особистісного безсвідомого займався інший видатний представник психоаналізу К.Г.Юнг. Витіснивши у підсвідомість матеріал, який включає у себе бажання, спомини і переживання, що відкидаються індивідумом як несумісні з його персоною і як такі, що суперечать соціальним стандартам і нормам, структуруються навколо «тіні», яка стає негативною самістю. К.Г.Юг вважає «тінь» необхідною складовою частиною людської природи, яку не тільки не можливо ліквідувати, але й загрозово не визнавати, постільки людина без «тіні» не може бути повним індивідумом.

На відміну від класичного психоаналізу, який сконцентрував увагу на аналізі біологічних основ людської деструктивності, **неофрейдизм** переносить її дослідження на культурологічний ґрунт. К.Хорні прямо говорить про «невротичну особистість нашого часу», а Е.Берн – про деструктивний доленосний сценарій і деструктивні психологічні ігри, які ведуть люди у ситуаціях, що стають на шляху любові, дійсної дружби і прив'язаності. З точки зору неофрейдизму (культурологічний напрямок у психоаналізі) деструктивною особистістю стає людина, яка пережила зумовлені культурою труднощі людського проживання в загостреній формі, переломивши їх через сферу дитячих переживань, внаслідок чого виявилися нездатними їх вирішити чи вирішили ціною великого збитку, ставши «пасинками нашої культури» (Хорні). Таким чином, **психоаналіз** визнає людську деструктивність як невід'ємну частину особистості, що формується у взаємовідносинах людини зі світом, основою якого може бути як біологічний, так і культурологічний конфлікт, що приводить до формування деструктивної особистості. Людська деструктивність має як негативні аспекти, що руйнують особистість, так і позитивні, постільки допомагає особистості якщо не жити, то вижити у світі; вона впливає на формування і зміну людської природи. Отже, людська деструктивність являється амбівалентною: вона може, як руйнувати, так і конструювати людську особистість. Пориваючи з визнанням абсолюту як гаранту буття, екзистенціалізм звертає увагу на аналіз специфічно людського буття – екзистенції, яка являється основою людської деструктивності і дає простір повному її розгортанню. У цілому екзистенціалізм зафіксував наступні важливі для розуміння феномена людської деструктивності аспекти: 1) суперечність між людським внутрішнім світом і оточуючим середовищем; 2) проблему відчуження людини в суспільстві і державі, які стали абсолютно чужою для нього реальністю, що подавляє його «Я»; 3) явище самотності і присутності людини, присутність у неї системи координат, де вона відчувала б себе потрібною; 4) абсурдність життя і необхідність внутрішнього вибору, пошуки людиною як свого внутрішнього «Я», так і місця свого у житті.

Віддаючи пріоритет реальному життю людини, що дає право на невід'ємність особистої душі, засновник екзистенціалізму С. Керкегор пов'язує людську екзистенцію зі свобод, яка виникає з «ніщо» і не знає будь-яких раніш даних установок і норм. Розглядаючи людське життя, К.Ясперс вказує на її «покинутість» і «потайність», відсутність великого

Бут В.В., 2011

смислу. Людина при цьому не знає свого власного «Я», своїх здібностей і можливостей. К.Ясперс також вводить поняття, що характеризує специфіку людської екзистенції,- трансценденція, до якої свідомо чи несвідомо направлене все життя людини. Ж.-П.Сартр акцентує увагу на проблемі свободи і відповідальності як основи і умови життя і активності людини. Деструктивність людської свободи породжує проблематичність людського буття, доводячи його до абсурду (у перекладі – не має основ), названого А.Камю хаотичним, у якому абсолютно володарює випадок. Отже, завдяки аналізу специфіки людського буття, який заключається у свободі людини і виникає з «нічого», екзистенціалісти виявляють, що деструкція лежить в основі буття, що є онтологічною умовою людської деструктивності. Трансцендування як вихід за межі власного існування є основою людської екзистенції як особливого роду буття, протікаючого поза повсякденністю через посередництво деструкції. Здатність до створення трансцендентальних структур, вічна відкритість людської екзистенції, розірваність людського буття між буття в можливості і конечністю людського буття являються істотними характеристиками буття людини і онтологічними основами людської деструктивності.

Основним розробником деструкції як базового поняття для розуміння людської деструктивності був М.Гайдеггер, основна заслуга якого у розробці проблематики, що стосується людської деструктивності, і заключається в тому, що основи буття і людини покладаються на деструкцію, що являється в його філософській системі базовим центральним поняттям, введеним на противагу поняттю редукції Е.Гуссерля. Феноменологічна редукція потребує відсікти в індивідуальній свідомості все індивідуально-історичне, конкретно-історичне, соціальне, щоб пробитися до всезагальних структур свідомості, звідки відкриваються горизонти Буття. М.Гайдеггер, навпаки, претендує на проникнення у пласти буття, які повинні бути виключені завдяки існуванню в ім'я сутності – в «екзистенціали»буття, тотожні історичності, піклуванню покинутості, смерті. Саме передбачаючи заключення у скобки самого характеру розуміння буття, деструкція дозволяє М.Гайдеггеру побачити внутрішню напругу, що знаходиться в самій структурі буття і характеризується розломами, які як загроза нависають над людським буття і буттям взагалі. Причому, деструкція є необхідним корелятом і редукції, і дедуктивної (деструктивної) конструкції буття, постільки як наслідок більш глибокого розуміння передбачає руйнацію не тільки традиції, що втілює об'єктивоване, науково-теоретичне розуміння світу, але й всієї філософської традиції. Тільки через посередництво деструкції онтологія може розкрити дійсний смисл власних понять, змикаючись з проблематикою часу як трансцендентального горизонту розуміння буття і пояснюючи елементарні умови, при яких продуктивно може бути поставлене питання про деструктивні засади буття.

Згідно М.Гайдеггером, деструкція передбачає три відповідні операції: 1) редукцію чи повернення сущого до буття, що означає, що у Міжпарадигмальний характер дослідження людської деструктивності

сущому немає нічого такого, що могло б бути піддано деструкції; 2) конструювання (конструкцію) буття яке базу для відтворення буття у всій його цілісності; 3) негацію (деструкцію) традиції, що характеризує буття людини у світі як буття тут-і-тепер, буття заново, відновлення, кожного разу знову народження. Найбільш істотним для розуміння сутності людської деструктивності філософії М.Гайдеггера являються ідеї про відкритість екзистенції, самовизначення людини в бутті, представленості. У цьому відношенні деструкція корелює з поняттям «деконструкція» Ж.Дерріди. Термінологічно деконструкція – це приєднання приставки «де», що означає руйнацію, з приставкою «кон» - що означає збереження, зв'язок.

Марксистська концепція людини радикально переосмислює основи людської суб'єктивності, формуючи активістськи-динамічну теорію і висуваючи на передній план предметно-чуттєву, природо-претворюючу, матеріально-продуктивну активність. В марксизмі у зв'язку з феноменом людської деструктивності обговорюється широке коло питань, особливо у ранній період творчості К.Маркса, коли філософсько-антропологічна проблематика являється для нього пріоритетною. У цьому плані, перш за все, слід виокремити проблему відчуження. Суть поняття відчуження заключається в тому, що має місце потенційна людяність, яка при існуючих умовах не може розвинути, так як стримується, і яку слід реанімувати, відтворити, якщо змінити умови життя. Так як центром людського світовлаштування утверджується деяка необхідна абстрактна людяність, наближаючись до якої, через її осягнення і освоєння у духовній чи практичній діяльності людина отримує свободу як констатуючу її властивість, віддалення від цього центру породжує і посилює стан відчуження людських родових якостей, викликаючи ситуацію несвободи і деструктивності. У результаті перед людиною виникають ті чи інші загрози. Наслідком відчуженої праці являються, по-перше, відчуження природи, по-друге, відчуження самої людини, її життєдіяльності, так як суб'єктивність співпадає з її життєдіяльністю, по-третє, відчуження родової сутності людини, по - четверте, відчуження людини від людини. Незважаючи на те, що історична заслуга капіталізму заключається у створенні такої людини, чий фізичні сили, помноженні на сили промисловості, зросли до розмірів сил природи, а інтелектуальні – до розмірів «всезагального інтелекту», людина ця створена як універсально деструктивна, що знаходиться «по ту сторону» його особистості – на стороні суспільного виробництва.

Інший, позитивний аспект специфіки людської деструктивності виявляється К.Марксом при протиставленні відчуженню свободи, яка стає дійсною тільки тоді, коли людина стає суб'єктом історії. Філософія розуміє людину як істоту, яка діяльно творить сама себе і світ. Причому людина свідомо робить себе істотою, яка сама формує себе у своїй свободі. Марксистське тлумачення суб'єктивності показує, що істотні сили людини – це виробничі сили його життя. Людина – це не пасивно-споглядальна, а активно-перетворююча істота, вона живе до тих пір, поки одержима творчістю і власними зусиллями перетворює світ, вона – не тільки актор,

алей автор своєї історичної і світової драми, власний за злети і падіння, поєднуючи у собі благородність, милосердя, руйнацію і убогість. Історія – це простір і простір людської деструктивності. Таким чином, марксизм виявляє універсальний характер людської деструктивності як в анти людській ситуації відсудження, так і в ситуації самореалізації людини як універсально-діючої істоти.

У персоналізмі найбільш цінною для осмислення феномена людської деструктивності являється ідея спів розмірності мікро- і макрокосмосу, що являється основою виникнення людського світо відношення, і формування на цій основі цільного характеру індивідуального буття у його адекватності. Порушення цієї співрозмірності тягне за собою деструкцію відношення «людина-світ», приводить до викривлення дійсно людського буття, втрати людиною свого місця у світі. Людське буття набуває риси розірваності і неповноти, підпорядкування зовнішнім по відношенню до особистості факторам: релігії, науці, моралі, відчуженої соціальності, дегуманізованим виробництву і споживанню. Ці характеристики в сукупності властиві буржуазній цивілізації, що стала антиподом особистості як носія свободи і творчості. Розрив особистісного і соціального є маніфестацією глибокого метафізичного конфлікту людини і світу, що являється ще однією онтологічною засадою формування людської деструктивності. Набуття людиною родової здатності діяти як радикальна сила універсально і глобально проявляється і в його індивідуальному бутті. Концепціях російських релігійних філософів (М.Достоевський, В.Соловйов, М.Бердяєв, С.Франк, Л.Шестов та ін.) центральне місце займає антропологічна проблематика, що базується на питанні про природу і сутність людину, бачить його рішення на шляху визнання визначальної суперечливості людини, що проявляється в дуалізмі душі і тіла, свободи і необхідності, добра і зла, божественного і земного, що виводить на розуміння антропологічних засад людської деструктивності. Так, Ф.Достоевський стверджує, що людина у своїй глибинній сутності два полярних начала – Бога і Дьявола, добро і зло, які проявляються особливо сильно, коли «людина відпущена на свободу». В.Соловйов виходить з ідеї про те, що людина суміщає у собі можливі протилежності – між безумовним і умовним, абсолютно вічною сутністю і плінними явищем і сутністю, а людина є разом з тим « і божество і ничтожество»; М.Бердяєв відмічає амбівалентність людини і розглядає її як точку пересічення двох світів – вищого, пов'язаного з духовним світом і Богом, і нижчого, природного і обмеженого, пов'язаного з кругообігом світового життя через тіло. Світоглядному обґрунтуванню феномена людської деструктивності у російській філософській думці слугують ідеї набуття людською деструктивністю рис глобальності завдяки становленню людського в ході еволюції; порушення співрозмірності сторін «людина-світ»; вплив людської деструктивності на індивідуальне людське буття, що виражається в його антигуманних рисах і підривають стійкі параметри світоположення

людини у світі. Людська деструктивність прискорена у специфічно людській природі у формі її визначальної іманентної суперечливості і подвійності.

Всі вище розглянуті світоглядні основи визначення феномена людської деструктивності (філософська антропологія, психоаналіз, марксизм, екзистенціалізм, персоналізм, релігійна філософія) так чи інакше виходять з світоглядної фундаментальної установки, характерної для метафізики як вчення про цілісність, що спирається на визнання єдності цілого та його частин, що динамічно розгортаються у процесі (єдності простору і часу) буття. З точки зору людського представляє інтерес цілісне субстанційне начало, що розглядаються з протилежних, але прискорених у бутті тенденцій і сил, що саморозвиваються у всій багатоманітності своїх проявів і форм та інваріантно відтворюючих в історичних формах буття. Людське «Я», самість у метафізиці являються основоположною цілісністю (і цінністю), джерелом творення самобуття людини, конститууючого саму себе і світ.

З протилежних позицій розглядається проблема деструктивності у **постмодернізмі** – ідейно-філософській течії, що проявляється на виході епохи модернізму і орієнтованої проти ідеї філософії Нового часу. Субстанційною основою людського в ньому визнається не цілісне, хоча і суперечливе, незавершене, «Я» особистості, а Інший, що трактується як висхідна відмінність, «інаковість», «іншість». Саме Інший є конститууюче і конструктивне начало (де-конструктивне, тобто руйнуюче-створююче) начало буття, але не самості) про самість, «Я» у постмодернізмі мова не йде). Крім соціальних факторів, до яких слід віднести модернізацію і глобалізацію всесвітнього розвитку, викликаний ними зростання катастрофізму і непередбачуваності процесів світового розвитку, підриг самих основ як природно-біологічного буття, так і соціально-політичного існування людства, бурхливий розвиток деструктивності, що потяг за собою світові війни і широкомасштабні економічні експансії держав у XX ст., світоглядною основою такого підходу, являється криза західноєвропейського раціоналізму, який не зумів, незважаючи на всі свої претензії, стати універсальним пояснюючим методом пізнання, навіть спрогнозувати «доленосні» зміни людства у третьому тисячолітті. Правда, ці причини являються основою і метафізичного розуміння людських проблем (особливо, в її новому, сучасному, варіанті). Проте метафізика у своєму трактуванні людської деструктивності намагається побачити спадковість ідей), зберігаючи зв'язок з досвідом пізнання попередніх епох, тоді як постмодернізм радикально підригає накопичений світоглядний досвід, відвертаючись від всього цінного попереднього досвіду. В результаті такої деструктивної, руйнівної реакції на «кризу раціоналізму» постмодернізм формується як «співіснування непокданого»: безсвідомого устремління, навіть у парадоксальній формі, до цілісного і світоглядно-естетичного осягнення життя, з однієї сторони, і усвідомлення фрагментарності буття кінця XX ст.,- з другої сторони. Теоретично відштовхуючись від ідей постструктуралізму в особі найбільш яскравих представників – Ж.Лакана,

Ж.Дерріди, М.Ф.Ліотара та ін., постмодернізм не являється одноманітним теоретичним напрямком і репрезентує собою широку ідейну течію західної (і європейської, і американської) гуманітарної думки, яка виражає негативний пафос по відношенню до всіх позитивних знань, будь-яким спробам духовного обґрунтування феноменів дійсності, і, перш за все, культури. У цьому вираженні постмодернізм є вираженням філософського релятивізму і скептицизму, що базується на «епістемологічному сумніві» в істинності і продуктивності метафізичних уявлень про природу людського знання. Постмодернізм критикує «метафізичний дискурс», ви являючи у всіхх всіхху стаиновок «дискурсивні практики» як продукти владних відносин (М.Фуко). Універсалізм об'являється постмодерністами «маскою догматизму» і «виявленням метафізики», під якою вони розуміють принципи причинності, ідентичності, істини, зростання чи прогресу як у науці, так і в соціумі та історії.

«Хвороблива зачарованість» постмодернізму ірраціоналізмом, неприйняття концепції цілісності і приистає до всього нестабільного, суперечливого, фрагментарного і випадкового приводить до того, що ним утверджується принцип методологічного сумніву по відношенню до всіх установок, переконань та істин, що існують у західному суспільстві і застосовуються для його легітимації (самовиправдання і законності). Знання не може бути нейтральним об'єктивним, тому сучасне суспільство є «боротьбою за інтерпретації» різних ідеологічних систем, коли панівна ідеологія нав'язує свій образ мислення, що відповідає потребам цих ідеологій. Тим самим панівна ідеологія істотно обмежує здатність індивідуумів усвідомити особистісний життєвий досвід, своє буття, позбавляє їх необхідної мови для усвідомлення себе і оточуючого світу. Індивід, індивідуум стає деструктованим, нездатним адекватно організувати своє власне життя у всій багатоманітності її можливих і дійсних проявів. «Деградація мови» повсякденності приводить до того, що вона (мова), трансформуючись з засобу пізнання в інструмент соціальної комунікації, перетворюється у спосіб маніпулювання свідомістю. Загрозливість даної ситуації заключається в тому, що ця деструкція, що означає децентрованість (відсутність центру особистості), безосновність (відсутність не стільки стабільних, стільки власних основ), захопленість людини Іншим породжує і деструктивність як специфічно людську здатність і силу, яка виникає з необхідністю для практично будь-яких цілей, що сприяють тому чи іншому встановленню відносин і взаємодії між людьми. Наявний парадокс: деструктована (= структурована Іншим) самість через посередництво деструкції (= структурування Іншим) самовизначається (чи деструктується?) як така у бутті. На практиці цей процес обертається викривленням людських відносин, зростанням відносин панування і підпорядкування, втратою не тільки дійсності, але й ідентичності навіть самій собі.

Предтечею постмодернізму та його безпосереднім джерелом являється **структуралізм**, який як суперпозиція ряду філософських стратегій ХХ ст., виразився у десубстанціалізації традиційної метафізики, неорационалізмі та Міжпарадигмальний характер дослідження людської деструктивності

експлікації позарозумних основ розуму (від Маркса до Фрейду) звернувся до аналізу інваріантних відносин (структур) у динаміці різноманітних систем. Структуралізм всю різноманітність культурних феноменів розглядає через призму мови як формоутворюючого принципу. Використовуючи системний аналіз мови в антропологічних дослідженнях, К.Леві-Строс виділяє елементарні культурно-символічні структури суспільства, що утворюють замкнуту систему. Саме констатуюче поняття структури у структуралізмі завжди мислиться центрованим, фіксуючим відносно деякого самоототожного начала чи «точки присутності», що утруднює взаємовідносини між різними структурами, визначаючи їх закритість, завершеність, що у відповідності з деяким переходом між структурами може бути визначеним як випадок чи навіть катастрофа. Структури не являються чимось зовнішнім по відношенню до індивідів, вона є умовою можливості чи продуктивності людської діяльності, її внутрішній елемент – формули, зразки, алгоритми, сценарії дії, відтворення яких забезпечує стійке функціонування і взаємодію людей у рамках системи (суспільної і культурної). З іншої сторони, будь-яка стійка структура, заснована на мовчазному постулюванні деякого центра, який не повністю підлягає деякій структурі, завжди означає постулювання суб'єкта, що є початком руйнації цілісності суб'єкта, що завершується у постструктуралізмі. Світоглядно і персоналістично пов'язаний зі структуралізмом **постструктуралізм** як критика структуралізму розвивався по чотирьох напрямках: 1) структурність; 2) знаковість; 3) комунікативність; 4) цілісність суб'єкта. Постмодерністська точка зору, запитуючи метафоричність терміну «структура», вводить поняття «структуральності структури» як деякої якості, вторинної по відношенню до структури як цілого, що характеризує природу цього цілого. Це спроба децентрувати структуру (частина характеризує ціле), побачити її відкритість, незавершеність, що зриває традиційне розуміння, в основі якого – поняття «центру» структури як деякого організуючого начала як такого, що управляє, організує структуру, але уникає структурності.

Таким чином, у даному дослідженні було проаналізовано **різноманітні теоретико-методологічні підходи** до аналізу людської деструктивності, яка є складним соціальним феноменом, який слід аналізувати комплексно, всебічно, уточнюючи природу даного явища, його суть і причини подолання. Проте в центрі нашої подальшої уваги таке явище, як амбівалентність особистості нелінійного суспільства, що проявляється в різноманітних деструкціях.

Перспективи подальших наукових досліджень

- шляхи і напрями подолання деструктивних явищ особистості в умовах глобальної трансформації;
- аналіз феномена амбівалентності свідомості особистості, що є однією з причин появи деструктивності.

Список використаної літератури

- 1.Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 339 с.
- 2.Антипов Г.А. Проблемы методологии исследования общества как целостной системы / Г.А.Антипов, А.Н. Кочергин. – Новосибирск: Наука, 1988. – 258 с.
- 3.Аршинов В.И., Буданов В.Г. Когнитивные основания синергетики / В.И.Аршинов, В.Г.Буданов // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – С.67-108.
- 4.Базалук О.А. Сущность человеческой жизни / О.А. Базалук. – К.: Наукова думка, 2002. – 270 с.
- 5.Базалук О. А. Философия жизни: от волюнтаризма к экзистенциализму (компаративистский анализ) : [монографія] / О.А. Базалук. – Вінниця: О. Власюк, 2006. – 292 с.
- 6.Бауман З. Спор о постмодернизме / З. Бауман // Социологический журнал. М., 1995. – №4. – С 70-71.
- 7.Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / У.Бек. - М.: 2000. – 384 с.
8. Бех В.П. Философия социального мира: гносеологический анализ / В.П. Бех. – Запорожье.: «Тандем-У», 1999. – 284 с.
- 9.Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства или Конец социального / Ж. Бодрийяр. – Екатеринбург, 2000. – с.78-88.
- 10.Бондаревич І.М. Духовна цілісність особистості: дійсність і перспектива / І.М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. – 162 с.
- 11.Буданов В.Г.Синергетическая методология / В.Г.Буданов // Вопр. филос. – 2006. – №5. – С.45-61.
- 12.Вашкевич В. М. Історична свідомість сучасної молоді: до методології дослідження / В. М. Вашкевич // Вища освіта України. – 2005. - № 4. – С. 74-79.
- 13.Воронкова В.Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-антропологічні виміри). Монографія. / Воронкова Валентина Григорівна. – Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2008. – 254 с.
- 14.Губин В.Д. Философская антропология: Учебное пособие для вузов / Валерий Дмитриевич Губин, Елена Николаевна Некрасова. – М.: Форум, 2008. – 400с.
- 15.Дугин А.Г. Эволюция парадигмальных оснований науки / Александр Гельевич Дугин. – М.: Арктогея-Центр, 2002. – 418с.
- 16.Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М., 2001. – 205 с.
- 17.Корабльова Н.С. Багатовимірність рольової реальності: ролі і маски – лик і личина / Надія Степанівна Корабльова- Харків: ХНУ, 2000.- 288с.
- 18.Кримський С. Б. Філософія як шлях людяності і надії / С. Б. Кримський. – К., 2000. – 254 с.
- 19.Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року // К.Маркс і Ф.Енгельс. Твори / Переклад з другого рос. видання. - К.: Політвидав України, 1980.- Т.42.-С.39-159.

20. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві: [монографія] / Галина Олегівна Нестеренко. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 140 с.

21. Николис Г., Пригожин И. Познание сложного. – М.: Мир, 1990. – С.92.

22. Предборська І.М. Мінливість, соціум, людина. Монографія / Ірина Михайлівна Предборська. – Суми: Видавництво «Слобожанщина», 1995. – 136 с.

23. Рижко Л.В. Науковий простір: проблеми формування та трансформації (філософсько-праксеологічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософ. наук: спец. 09.00.09 «Філософія науки» / Л.В.Рижко. – К., 2006. – 39с.

24. Шаронов В.В. Основы социальной антропологии / В.В. Шаронов. – СПб.- Издательство «Лань», 1997. – 192 с.

В.В.БУТ

Запорожская государственная инженерная академия, Запорожье

МЕЖПАРАДИГМАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР ИССЛЕДОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ДЕСТРУКТИВНОСТИ

В статье дается анализ межпарадигмального характера исследования человеческой деструктивности, которая представляет собой социальный феномен, и применение к анализу человеческой деструктивности метафизического, антропологического, синергетического и постмодернистского подходов, которые дают возможность рассматривать человеческую деструктивность как сложное и противоречивое явление, представленное в его амбивалентности, и в разнообразных формах ее выражения.

Ключевые слова: межпарадигмальный характер, человеческая деструктивность, метафизический подход, антропологический подход, синергетический подход, постмодернистский подход, амбивалентность

V.BUT

Zaporozhye state engineering academy, Zaporozhye

INTERPARADIGMATIC CHARACTER OF RESEARCH HUMAN DESTRUCTIVE

In article the analysis interparadigmatic character of research human destructive is given that represents a social phenomenon, application to the analysis human destructive metaphysical, anthropological, synergetical and postmodernist approaches which provides consideration human destructive as the difficult and inconsistent phenomenon and various forms of its revealing.

Keywords: Interparadigmatic character, human destructive, metaphysical approach, anthropological approach, synergetical approach, postmodern approach.

Стаття надійшла до редакції 04.07.11р.